

Підготовка майбутніх учителів української мови і літератури до професійної діяльності у науково-педагогічних наративах

Наталія Муқан¹ Маріанна Гаврилюк²

Опубліковано	Секція	УДК
27.09.2024	Освіта/Педагогіка	378.14

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13846436>

Анотація. Проаналізовано стан підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до професійної діяльності. На основі проведеного дослідження виокремлено основні завдання, проблеми та недоліки, а також шляхи удосконалення та перспективи покращення підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до професійної діяльності. Пріоритетними завданнями вищої школи визначено: формування необхідних професійних компетентностей у певній галузі, що дозволять учителю бути ефективним в умовах змін у суспільстві; оволодіння новими методиками, технологіями навчання, поглиблення розуміння предметної галузі, підвищення обізнаності в новітніх наукових дослідженнях та технологічних досягненнях; забезпечення відповідності підготовки фахівців потребам ринку праці, що передбачає оволодіння інформаційними технологіями, вміннями взаємодіяти з якісними і кількісними змінами в контингенті здобувачів освіти; коригування застосування методів і підходів до навчання, використовуючи інтерактивні педагогічні технології, інтеграцію інновацій у власну професійну діяльність. Серед основних проблем виокремлено застарілі зміст, структуру, стандарти та методики навчання в системі педагогічної освіти, які не забезпечують реалізації компетентнісного підходу і таким чином не формують окреслених компетентностей у здобувачів вищої освіти; неефективність профорієнтаційної роботи в закладах педагогічної освіти, відсутність комплексу заходів професійно-педагогічного та психологічного відбору майбутніх здобувачів педагогічного фаху; невідповідні сучасним стандартам умови науково-педагогічної діяльності та склад працівників закладів педагогічної освіти, які здебільшого забезпечують підготовку педагогічних працівників для роботи в умовах прискореної модернізації змісту освіти та методів навчання на недостатньому рівні; використання моделей та методик професійного розвитку педагогічних працівників. До ключових шляхів удосконалення сучасної практики віднесено соціальну та професійну мобільність студентів; практико-орієнтовану підготовку у педагогічному закладі вищої освіти; комунікацію та освітньо-професійну рефлексію під час організації освітнього

¹ доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4396-3408>

² кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов гуманітарно-соціального спрямування, Національний університет «Львівська політехніка», ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2347-2188>

процесу; самоорганізацію освітньої та наукової діяльності майбутніх учителів на усіх етапах набуття професії; єдність управління та студентського врядування в освітньому процесі; гнучкість і прогностичність розвитку системи вищої педагогічної освіти, колективне співробітництво.

Ключові слова: основні завдання; проблеми та недоліки; шляхи удосконалення та перспективи покращення; підготовка; майбутні учителі української мови і літератури; професійна діяльність.

The training of future teachers of Ukrainian language and literature for professional activity in scientific and pedagogical narratives

Annotation. The state of training future teachers of Ukrainian language and literature for professional activity is analysed. On the basis of the conducted research, the main tasks are singled out; problems and shortcomings; ways for advanced development and prospects for improving the training of future teachers of Ukrainian language and literature for professional activity. The priority tasks of the higher school are defined as following: the formation of the necessary professional competences in a certain field, which allows a teacher to be effective in the conditions of changes in society; mastering new methods, teaching technologies, deepening understanding of the subject area, raising awareness of the latest scientific research and technological achievements; ensuring compliance of specialist training with the needs of the labour market, which involves mastering information technologies, the ability to interact with qualitative and quantitative changes in the studentship; adjusting the application of methods and approaches to learning, using interactive pedagogical technologies, to integrate innovations into one's own professional activity. Among the main problems there are the outdated content, structure, standards and methods of teaching in the pedagogical education system, which do not ensure the implementation of the competency-based approach and thus do not form the defined competencies of higher education students; ineffectiveness of career guidance work in institutions of pedagogical education, lack of a set of measures for professional-pedagogical and psychological selection of future pedagogic graduates; the conditions of scientific-pedagogical (pedagogical) activity and the staff of institutions of pedagogical education that do not meet modern standards, which mostly ensure the training of pedagogical employees for work in conditions of accelerated modernization of the content of education and teaching methods at an insufficient level; the use of models and methods (technology) of professional development of pedagogical workers. Key ways to improve current practices include ensuring the social and professional mobility of students; practice-oriented training in pedagogical higher education institutions; effective communication and educational-professional reflection during the organization of the educational process; self-organization of educational and scientific activities of future teachers at all stages of professional development; unity of management and student governance in the educational process; flexibility and prognostic development of the higher pedagogical education system; and collective cooperation.

Keywords: main tasks; problems and shortcomings; ways for advanced development and prospects for improvement; training; future teachers of Ukrainian language and literature; professional activity.

Вступ

Якісна професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури є ключовим чинником у формуванні української нації. Висококваліфіковані вчителі здатні виконувати завдання, які суспільство покладає на заклади загальної середньої освіти. В умовах російсько-української війни питання національної ідентичності та переосмислення ролі державної мови стають особливо актуальними. Українська мова,

як мова титульної нації, є основою формування національної самосвідомості, що сприяє згуртуванню суспільства та утвердженню національної ідентичності. Якість підготовки майбутніх учителів визначає майбутнє нашої держави, оскільки очікується, що вчителі власним прикладом демонструватимуть учням любов до української мови та літератури. Добре підготовлені майбутні вчителі здатні мотивувати учнів до активного використання української мови та вивчення української літератури, сприяючи формуванню національної свідомості та патріотизму молодого покоління. Забезпечення такої підготовки є нагальною проблемою.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми та недоліки підготовки майбутніх учителів досліджували Д. Біловус, О. Підпригора, Г. Локарева; проблеми та недоліки підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до професійної діяльності студіювали Л. Златів, Т. Олефіренко, Л. Коваленко, Н. Ничкало, Л. Лук'янова, Л. Хомич, Р. Пріма, Т. Здіховська, Н. Іовхімчук, О. Безлюдний, І. Лукіянчук, Р. Камінярський, І. Комінярська, В. Сидоренко. Окремі аспекти та можливості удосконалення, перспективи покращення підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до професійної діяльності вивчали Т. Олефіренко, О. Семенов, В. Сидоренко.

Попри нагальність проблеми забезпечення ефективної підготовки висококваліфікованих учителів української мови і літератури, констатуємо недостатню розробленість проблеми дослідження, що ускладнює пошук оптимальних шляхів подолання багатьох викликів.

Формулювання мети статті: виокремити проблеми підготовки майбутніх учителів української мови та літератури в закладах вищої освіти України, сформулювати завдання й можливі шляхи розв'язання окреслених проблем з огляду на необхідність підвищення престижу державної мови як визначального чинника ідентифікації української нації.

Результати

Професійна підготовка сучасного вчителя є багатогранним предметом наукових дискусій, що потребує ретельного дослідження. Українська мова та література відіграють ключову роль у збереженні та розвитку національної культури, історії та традицій. Як державна мова, українська потребує належного викладання та популяризації для забезпечення єдності суспільства. Вчителі повинні не лише досконало володіти мовою, але й уміти зацікавити учнів її вивченням, формуючи повагу до рідної культури та мови. Вчителі української мови та літератури, які навчатимуть нові покоління, повинні мати глибокі знання та володіти ефективними методиками викладання, щоб якісно передавати національні цінності учням.

На сучасному етапі розвитку професійна підготовка вчителів української мови та літератури стикається з численними викликами. Дослідник Д. Біловус виділяє основні проблеми підготовки майбутніх викладачів у системі вищої освіти: застарілі зміст, структура, стандарти та методики навчання в педагогічній освіті, які не забезпечують реалізацію компетентнісного підходу і не формують необхідних компетентностей у студентів; низький рівень оплати праці, зниження соціального статусу, можливостей і мотивації до діяльності та професійного розвитку педагогічних працівників; недостатня ресурсна підтримка професійної діяльності педагогів, майже повна відсутність експериментально-лабораторної бази та обладнання для підготовки вчителів природничих і технічних спеціальностей, а також педагогів професійного навчання; неефективність профорієнтаційної роботи в закладах педагогічної освіти, відсутність комплексних заходів професійного педагогічного та психологічного відбору майбутніх студентів педагогічних спеціальностей; невідповідність умов науково-педагогічної діяльності сучасним стандартам, що не дозволяє забезпечити підготовку педагогічних працівників для роботи в умовах швидкої модернізації змісту освіти та методів

навчання; використання моделей та методик професійного розвитку педагогів, орієнтованих на формальне дотримання вимог, а не на особистісне та професійне зростання педагогічних працівників [2].

Науковці О. Підпригора та Г. Локарева, досліджуючи проблеми підготовки викладачів до професійної діяльності в умовах реформування, вважають пріоритетним завданням для вищої школи формування необхідних професійних компетентностей у певній галузі. Це дозволить викладачам бути ефективними в умовах змін у суспільстві, зокрема, мати здатність до самоосвіти, освоєння нових методик і технологій навчання, поглиблення розуміння предметної галузі, а також підвищення обізнаності в новітніх наукових дослідженнях та технологічних досягненнях.

Науковці також підкреслюють важливість формування вміння викладачів вищої школи адаптуватися до нових умов, відповідати потребам ринку праці, володіти інформаційними технологіями, уміти взаємодіяти з якісними та кількісними змінами в контингенті здобувачів освіти, коригувати методи та підходи до навчання, використовуючи інтерактивні педагогічні технології, та інтегрувати інновації у свою викладацьку діяльність.

Ще одним важливим завданням є розвиток педагогічної майстерності викладачів, що включає розвиток педагогічної уваги, техніки, спрямованості, творчості, орієнтацію на використання колективних форм аудиторної та позааудиторної роботи, а також проблемно-орієнтованого навчання. Дослідження показують, що здобувачі краще засвоюють матеріал, коли викладання проводиться у формі взаємодії та активної партнерської співпраці [9].

До основних пріоритетних завдань з підготовки майбутніх учителів української мови та літератури до професійної діяльності, на думку науковців Р. Дубровського, І. Камінярська є набуття компетентностей:

- «лінгвістичної (мовної) компетентності: знання української мови як системи, її функцій та правил;
- мовленнєвої компетентності: сприйняття на слух, розуміння мовлення та вміння вести діалог й монолог;
- комунікативної компетентності: культура спілкування, норми мовленнєвого етикету з урахуванням соціальних норм поведінки;
- методичної компетентності: досконале володіння методикою української мови та застосування лінгводидактичних знань у роботі з учнями інших національностей;
- оцінно-регулятивної компетентності: взаємоконтроль у процесі навчання та самооцінювання;
- крос-культурної компетентності: синтез лінгвокультурного та міжкультурного аспекту культури та спілкування певного соціуму, його національно-культурні традиції та системи цінностей» [3, с. 106].

Окрім набуття компетентностей, професійна підготовка майбутнього вчителя української мови та літератури передбачає поглиблення професійних особистісних знань з української мови і літератури; формування здатності застосовувати інноваційні методи теоретичної підготовки та практичної діяльності; розвиток критичного мислення й здатності до саморефлексії; прагнення до самоосвіти, що уможливорює системне й неперервне професійне зростання [3].

Згідно з оновленою нормативною базою мовно-літературної освіти, професійно-педагогічна діяльність учителя української мови та літератури вимагає наявності певних професійно значущих якостей, здібностей і характерологічних властивостей. Ці якості повинні відповідати змісту інноваційних ролей і функцій, затребуваних суспільством, та бути адекватними психологічній структурі майстерної професійно-педагогічної діяльності [13].

Л. Златів, досліджуючи проблеми професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури, наголошує на необхідності оптимізації змісту освітніх

програм, особливо їх варіативного складника, який формується безпосередньо в закладі освіти. Вибір дисциплін та спецкурсів для освітньої програми має бути професійно та прагматично орієнтованим, враховуючи регіональні особливості закладу вищої освіти та його наукові традиції, такі як школи, лабораторії, наукові теми кафедр, авторські моделі підготовки фахівців тощо.

Науковець також звертає увагу на проблему відсутності координації між освітніми компонентами, що проявляється у домінуванні предметної підготовки над психолого-педагогічною або у формуванні змісту освітніх компонентів навколо загальних та фахових компетентностей, які здебільшого мають надпредметний характер. Важливо вирішити проблему забезпечення здобувачів вищої освіти можливістю вибору індивідуальної траєкторії навчання, оскільки практика затверджених навчальних планів суперечить ідеї здобуття освіти за індивідуальною траєкторією. Тому необхідно передбачити у навчальних планах дисципліни для вільного вибору здобувачами філологічної освіти з бази закладу, які не пов'язані безпосередньо з формуванням фахових компетентностей [4].

У своїх подальших дослідженнях Л. Златів зазначає, що багато викладачів і студентів виявилися неготовими до дистанційного навчання. Це здебільшого пов'язано з низьким рівнем володіння інформаційними технологіями, відсутністю необхідних гаджетів або недостатнім технічним забезпеченням, браком електронних підручників і посібників, а також методичних рекомендацій щодо проведення онлайн-лекцій, практичних і лабораторних занять, контролю та корекції знань, організації педагогічної чи асистентської практики дистанційно.

Якщо в закладі освіти немає цілісного розуміння особливостей освітнього процесу в дистанційних умовах, кожен викладач використовує власний підхід до навчання. Через відсутність єдиних вимог до дистанційного навчання стає неможливим контроль за якістю навчання та методичних матеріалів, а також не забезпечується належна системна технічна й методична підтримка викладачів і студентів. Це свідчить про хаотичність освітнього процесу та низьку якість навчання [4].

Т. Олефіренко вважає, що питання якості професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема формування їхньої готовності до професійної діяльності, слід розглядати в контексті таких педагогічних проблем: визначення актуальних завдань педагогічної освіти з урахуванням стратегічних пріоритетів розвитку галузі; стандартизація вищої педагогічної освіти; обґрунтування основних вимог (принципів), що визначають загальне спрямування освітнього процесу з організації та планування кар'єри студентів у закладах вищої освіти; виокремлення складників освітнього процесу, зокрема педагогічних умов, що в сукупності забезпечують процесуальні аспекти та реалізацію завдань досліджуваного феномена [8].

Л. Коваленко, досліджуючи стан розвитку професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури, зазначає, що в сучасних умовах існує розрив між новими завданнями, які стоять перед майбутніми вчителями, та їхньою здатністю вирішувати ці завдання. Це свідчить про низький рівень готовності випускників до професійної діяльності. Ми погоджуємося з думкою науковця, що, незважаючи на ґрунтовну теоретичну підготовку у закладах вищої освіти, сучасні майбутні вчителі української мови та літератури здебільшого не готові до вирішення проблем, визначених новими нормативно-правовими документами. Вони потребують удосконалення комунікативної та мовно-літературної компетентностей, вміння орієнтуватися в постійно зростаючому інформаційному потоці та здатності до самовдосконалення протягом життя. Тому виникає необхідність у результативній організації та управлінні процесом розвитку професійної компетентності вчителів української мови та літератури [6].

Науковці Н. Ничкало, Л. Лук'янова та Л. Хомич досліджували проблеми професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури. Вони звертають увагу на відсутність Закону України «Про вчителя»; недостатнє фінансування практичної підготовки студентів, що унеможливує здобуття практичних навичок і підвищення

рівня готовності до професійної діяльності; зниження значущості профорієнтаційної роботи та відбору абітурієнтів на педагогічні спеціальності через відсутність фахових іспитів; знецінення ролі педагогічних університетів в умовах глобалізації соціокультурних процесів та інформатизації всіх сфер життєдіяльності суспільства; відсутність механізмів фінансового стимулювання педагогічних працівників до здобуття ступеня магістра і доктора філософії.

У змісті освітніх програм підготовки вчителя переважає практична підготовка, але багатопредметність і відсутність нових підходів в організації освітнього процесу не забезпечують якісну професійну підготовку. Обов'язковий цикл загальної підготовки в освітніх програмах дублює дисципліни, які вивчаються у закладах загальної середньої освіти, і не сприяє підвищенню якості професійної підготовки. Використання традиційної організації освітнього процесу, тобто надання переваги аудиторним заняттям, також є проблемою. Недосконалість механізмів моніторингу якості професійної підготовки майбутніх учителів та застарілість механізмів і способів ресурсного забезпечення закладів вищої педагогічної освіти також потребують уваги [7].

Науковці Р. Пріма, Т. Здіховська та Н. Іовхімчук досліджували питання підготовки майбутніх учителів української мови до використання інтернет-ресурсів. Вони аналізують проблему систематичного застосування освітніх веб-ресурсів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів, що є однією з вимог інформатизації вищої освіти і безпосередньо впливає на здатність і бажання майбутніх учителів використовувати освітні інтернет-ресурси у своїй майбутній професійній діяльності [10].

Науковці О. Безлюдний та І. Лукіянчук, доповнюючи попередні дослідження, зазначають, що впровадження та розвиток сучасних інтернет-ресурсів у сфері вищої освіти сприяє підвищенню освітнього рівня. Це досягається завдяки використанню сучасних web-технологій в освітній діяльності, отриманню широкого доступу до інформації з будь-якої точки світу, розвитку системи дистанційної освіти, а також розробці та застосуванню нових ефективних методик навчання [1].

Покращуючи систему професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури, важливо зберегти національно-освітні виховні традиції та врахувати найкращі досягнення високорозвинених країн, які орієнтуються на розвиток творчої індивідуальності здобувачів. Вивчення інноваційного досвіду за кордоном та впровадження прогресивних ідей в освітню практику українських вищих навчальних закладів дозволить підвищити ефективність підготовки та сприятиме формуванню професійно компетентного, конкурентоспроможного вчителя XXI століття [11].

Основними складниками, що органічно вдосконалюють підготовку майбутніх учителів української мови та літератури до професійної діяльності, є професійно-педагогічна компетентність, акмелінгвістична майстерність, педагогічний артистизм, художньо-педагогічна творчість, художньо-естетична спрямованість професійно-педагогічної діяльності, технологічна культура та професійно-педагогічне спілкування з учасниками освітнього процесу. Компоненти педагогічної майстерності проявляються на різних рівнях під час професійного становлення, розвитку та вдосконалення вчителя української мови та літератури в умовах післядипломної освіти [12; 13].

Аналізуючи проблеми та недоліки професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури, важливо виокремити та проаналізувати шляхи її вдосконалення. Т. Оліфрієнко пропонує такі шляхи покращення підготовки майбутніх учителів до розвитку професійної кар'єри: забезпечення соціальної та професійної мобільності здобувачів освіти; практико-орієнтована спрямованість підготовки у педагогічних закладах вищої освіти; забезпечення ефективної комунікації та освітньо-професійної рефлексії під час організації освітнього процесу; формування здатності до самоорганізації освітньої та наукової діяльності майбутніх учителів на всіх етапах професійного становлення; забезпечення єдності адміністративного управління та

студентського самоврядування в освітньому процесі; гнучкість і прогностичність розвитку системи вищої педагогічної освіти; колективне співробітництво (корпоративність). Педагогічні умови розвитку цього феномена структуровано за трьома блоками: організаційно-методичним, мотиваційно-цільовим та змістовим [8].

Висновки

Виконане дослідження стану професійної підготовки майбутніх вчителів української мови та літератури в сучасних умовах уможливило виокремлення низки проблем, пріоритетних завдань та окреслення шляхів удосконалення цієї підготовки. Серед пріоритетних завдань виокремлено забезпечення вищою школою формування необхідних професійних компетентностей у певній галузі, що дозволять учителю бути ефективним в умовах змін у суспільстві, оволодіння новими методиками, технологіями навчання, поглиблення розуміння предметної галузі, підвищення обізнаності в новітніх наукових дослідженнях та технологічних досягненнях, відповідати потребам ринку праці, володіти інформаційними технологіями, уміти взаємодіяти з якісними і кількісними змінами в контингенті здобувачів освіти; змінювати методи та підходи до навчання, застосовуючи інтерактивні педагогічні технології, та впроваджувати інновації у свою професійну діяльність.

Основними проблемами є застарілі зміст, структура, стандарти та методики навчання в системі педагогічної освіти, які не забезпечують реалізацію компетентнісного підходу і не формують необхідних компетентностей у здобувачів вищої освіти. Також відзначається неефективність профорієнтаційної роботи в педагогічних закладах, відсутність комплексних заходів професійно-педагогічного та психологічного відбору майбутніх педагогів, невідповідність умов науково-педагогічної діяльності сучасним стандартам, а також склад працівників, який не може забезпечити підготовку педагогів для роботи в умовах швидкої модернізації освіти та методів навчання.

Основними шляхами вдосконалення визначено: забезпечення соціальної та професійної мобільності студентів; практико-орієнтовану підготовку в педагогічних закладах вищої освіти; ефективну комунікацію та освітньо-професійну рефлексію під час організації освітнього процесу; самоорганізацію освітньої та наукової діяльності майбутніх учителів на всіх етапах професійного становлення; єдність управління та студентського самоврядування в освітньому процесі; гнучкість і прогностичність розвитку системи вищої педагогічної освіти; колективне співробітництво

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виокремленні, аналізу та характеристиці компонентів професійної майстерності майбутніх учителів української мови та літератури.

Список використаних джерел

1. Безлюдний, О. І., & Лукіяничук, І. В. (2023). Роль освітніх Інтернет-ресурсів у підготовці майбутніх учителів української мови. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, 67, 5–14.
2. Біловус, Д. (2024). Основні проблеми сучасної підготовки майбутніх викладачів системи вищої освіти. Актуальні проблеми професійної педагогіки та освіти: досвід, новації, перспективи: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Львів, 25 квітня 2024 року). (с. 118-119). Львів: Національний університет «Львівська політехніка».
3. Дубровський, Р., & Комінярська, І. (2022). Маркери професійної компетентності вчителя української мови та літератури. Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, 14, 99-108.

4. Златів, Л. (2020). Актуальні проблеми підготовки вчителя філолога в умовах змішаного навчання та шляхи їх розв'язання. Актуальні проблеми лінгводидактики в сучасному освітньому середовищі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю). (м. Тернопіль, 6 листопада 2020 року). (с. 57-60). Тернопіль: Вектор.
5. Златів, Л. (2020). Проблеми підготовки вчителя-словесника в умовах викликів сьогодення. Лінгвістичні студії молодих дослідників, 11, 155–160.
6. Коваленко, Л. В. (2017). Розвиток професійної компетентності вчителя української мови та літератури в системі післядипломної освіти. Методичний посібник. Суми: Ніко.
7. Ничкало, Н., Лук'янова, Л., & Хомич, Л. (2021). Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід: науково-аналітична доповідь. Київ: Видавництво ТОВ «Юрка Любченка».
8. Олєфіренко, Т. О. (2021). Проблеми професійної підготовки майбутніх учителів до розвитку кар'єри в дискурсі педагогічної теорії. Імідж сучасного педагога, 4(199), 14–19.
9. Підпригора, О., & Локарева, Г. (2023). Деякі аспекти проблеми підготовки викладача вищої школи в умовах реформ суспільства. Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції. (м. Запоріжжя, 25 жовтня 2023 року). (с. 63-65). Запоріжжя: Запорізький національний університет.
10. Пріма, Р., Здіховська, Т., & Іовхімчук, Н. (2023). Проблема підготовки майбутніх учителів української мови до застосування освітніх інтернет-ресурсів у наукових студіях. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 5, 36-40.
11. Семенов, О. М. (2004). Тенденції професійної підготовки майбутнього вчителя рідної словесності у США. Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету. Психолого-педагогічні науки, 4, 176-179.
12. Сидоренко, В. В. (2008). Шляхи удосконалення професійної компетентності вчителя української мови та літератури в умовах особистісно зорієнтованого навчання: навчально-методичний посібник. Донецьк: Каштан.
13. Сидоренко, В. В. (2012). Підготовка вчителя української мови і літератури в системі післядипломної педагогічної освіти. У Компетентнісний підхід у неперервній освіті: колективна монографія. (с. 204-237). Донецьк: Каштан.